

توافق عادلانه و عاقلانه؛
ویژگی‌ها و الزامات

گامنامه هادی

پایگاه خبری تحلیلی
هادی

شماره: ۱۳

توافق عادلانه و عاقلانه؛ ویژگی‌ها و الزامات

اشاره:

با گذشت بیش از یکسال از مذاکرات تیم هسته‌ای کشورمان با گروه ۵+۱ تحت عنوان اقدام مشترک و تمدید دوباره‌ی آن، این مذاکرات وارد مرحله بسیار حساس، پیچیده و تعیین‌کننده‌ای شده و طرفین تلاش می‌کنند خواسته‌ی خود را به دیگری تحمیل نمایند؛ به گونه‌ای که می‌توان از مذاکرات به «نبرد اراده‌ها» تعبیر کرد.

با وجود این که دولت آمریکا به دلیل موقعیت خاص سیاسی داخلی از حیث رقابت‌های انتخاباتی و پیروزی جمهوریخواهان در کنگره و وضعیت اقتصادی شکننده، به ساماندهی مذاکرات هسته‌ای با ایران به عنوان بزرگترین برگ برنده‌ی دموکرات‌ها و دولت نیاز دارد، اما با زیاده‌خواهی‌های خود مانع از رسیدن به توافق نهایی شده و به نحوی به کنش‌گری سیاسی می‌پردازد که بتواند امتیازات لازم را از ایران در فرایند مذاکرات کسب نماید یا لاقلاً در عدم نتیجه‌گیری نهایی، تهران را مقصر جلوه دهد تا دولت خود را تبرئه نماید.

از این رو، مقام معظم رهبری که همواره با رصد هوشمندانه تحولات هسته‌ای در بزنگاه‌ها با رهنمودهای حکیمانه به کمک تیم مذاکره‌کننده آمده‌اند، ششم آذر سال جاری در دیدار اعضای مجمع عالی بسیجیان و اقشار مختلف بسیج با معظم‌له، با ارزیابی فضای کلی نشست‌های اصلی و کارشناسی در این برهه از مذاکرات، به تیم هسته‌ای کشورمان توصیه موکد فرمودند که اولاً جمهوری اسلامی به مذاکره نیازی ندارد اما برای اتمام حجت به داخل و خارج، اصل و تمدید مذاکره را پذیرفته و تا حصول نتیجه میز مذاکره را ترک نخواهد کرد، ثانیاً این امر به این معنا هم نیست که ایران دست بسته تن به هر نوع مذاکره‌ای بدهد بلکه باید مذاکرات و قرارها عادلانه و عاقلانه باشد.

«اگر در مذاکرات حرف منطقی زده، و قرارهای عادلانه و عاقلانه گذاشته شود قبول می‌کنیم اما ایران، از صدر تا ذیل، از آحاد مردمش تا همه مسئولانش در مقابل زیاده‌خواهی می‌ایستند... می‌دانیم که این دولت آمریکا است که نیازمند توافق است و از هر گونه عدم توافق ضرر خواهد کرد و اگر این مذاکرات در نهایت نیز به نتیجه نرسد، جمهوری اسلامی ایران ضرر نخواهد کرد.»

حال پرسش‌های اساسی در این رابطه این است که قرار عادلانه و عاقلانه چیست و دارای چه ویژگی‌هایی است؟ و دوم این که چنین توافقنامه‌ای چگونه حاصل می‌شود و دارای چه الزاماتی است؟ قرارهای ناعادلانه و غیرمعقول چه پیامدهای دارد؟

الف) چستی قرار عادلانه و عاقلانه

برای روشن شدن وصف عادلانه و عاقلانه ابتدا لازم است مروری اجمالی به این مفاهیم داشته باشیم.

۱- در خصوص عدالت تعاریف زیادی وجود دارد. از جمله:

۱/۱- احقاق حق، قرار گرفتن هر چیز در جای خود یا دادن حق هر صاحب حقی به خودش. عدل در این معنا در برابر ظلم (پایمال کردن حق دیگران) قرار می‌گیرد. اگر حق مبنای عدالت باشد، در آن صورت، عدالت به معنای اعطای حق به حق‌دار یا استقامت در طریق احقاق حق و نهادینه کردن حقوق می‌شود.

۱/۲- برابری استحقاق‌های یکسان یا رعایت تساوی در زمینه استحقاق‌هایی که افراد از آن برخوردار بوده‌اند. عدل در این معنا نفی هر گونه تبعیض است. البته این نکته حائز اهمیت است که برابری همیشه به معنای عدالت نیست، عدالت همیشه حق است، اما برابری گاه «حق» است و گاه «باطل» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۱/۳۰).

۱/۳- توازن خواسته‌ها یا توازن سیستم. نقطه مقابل عدل در این معنا بی‌تناسبی است نه ظلم.

۲- در خصوص عقلانیت یا رفتار عاقلانه نیز تعاریف مختلفی وجود دارد. از جمله مفاهیمی که در این

رابطه به کار رفته عبارتند از؛ عقلانیت ابزاری، عقلانیت هنجاری یا وظیفه‌شناختی، عقلانیت ارتباطی، عقلانیت انتقادی یا استعلایی، عقلانیت و حیانی. در این جا با توجه به موضوع بحث به دو مورد اول اشاره می‌شود.

۲/۱- عقلانیت ابزاری: میزان موفقیت در کسب منافع و ایجاد نتایج مطلوب عقلانیت ابزاری گفته می‌شود. به بیان دیگر، بهترین و کم‌هزینه‌ترین ابزار برای تأمین پرمفعت‌ترین اهداف به کار گرفته شود. از این رو، اگر انتخاب گزینه بهینه به معنای عقلانیت مطلق امکان‌پذیر نباشد، گزینش گزینه کم‌هزینه‌تر به مثابه عقلانیت محدود اجتناب‌ناپذیر است. در این جا این نکته حائز اهمیت است که گاهی اوقات نتیجه و برون داد عقلانیت ابزاری نوعی محافظه‌کاری و تسلیم شرایط شدن است که از این حیث، رهبر معظم انقلاب معتقدند؛ «عقلانیت هرگز به معنای تسلیم و سازش نیست، بلکه معنای حقیقی آن تلاش برای تعمیق مبانی و یافتن راه‌های نیل به آرمان‌ها و اهداف انقلاب است».

۲/۲- عقلانیت هنجاری: عقلانیت هنجاری معطوف به تشخیص و تعیین تکلیف و اتخاذ تصمیم و اقدام متناسب با آن است. به بیان دیگر، به معنای ادای بهینه تکلیف از طریق تصمیمات مقتضی و به‌کارگیری ابزارهای مناسب است. البته عمل تکلیف‌مدارانه مبتنی بر عقلانیت هنجاری لزوماً با عقلانیت ابزاری و منطق نتیجه، تنافی و تعارض ندارد و در بسیاری از مواقع، این دو بر هم منطبق و سازگار هستند.

از نظر رهبر معظم انقلاب، عقلانیت شرط لازم هر تصمیم و عملی است و نباید این‌گونه تصور شود که وقتی پای محاسبه و عقل به میان آمد، برداشت محافظه‌کارانه از آن شود. در این رابطه ایشان می‌فرمایند: «تا می‌گوییم محاسبه و عقلانیت، عده‌ی می‌گویند مواظب باشید، دست از پا خطا نکنید، عقل را رعایت کنید؛ مبدا

یک حرف آن چنانی بزیند که در دنیا آن طوری بشود؛ مبادا یک کارآن چنانی بکنید که دنیا صف آرایی کند. این‌ها عقلانیت محافظه کارانه است؛ من به این اصلا اعتقاد ندارم.»

بنابراین به نظر می‌رسد که مفهوم عاقلانه از نظر رهبر معظم انقلاب معنای متعارف و کلی این مفهوم است، یعنی تصمیم و عمل از روی حساب و کتاب و بر مبنای در نظر گرفتن همه جوانب امر و محاسبه سود و زیان آن با حفظ آرمان‌ها و بدون واگذاری اصول.

از سوی دیگر در اندیشه رهبر معظم انقلاب بین عقل و عدل رابطه تنگاتنگی بر قرار است.^۱ یعنی بدون عقلانیت عدالت قابل تحقق نیست و بدون عدالت نیز عقلانیت دچار انحراف می‌شود. به اعتقاد رهبر معظم انقلاب «عقلانیت به خاطر این است که اگر عقل و خرد در تشخیص مصادیق عدالت به کار گرفته نشود، انسان به گمراهی و اشتباه دچار می‌شود؛ خیال می‌کند چیزهایی عدالت است، در حالی که نیست؛ و چیزهایی را هم که عدالت است، گاهی نمی‌بیند.» بنابراین عقلانیت و محاسبه، یکی از شرایط لازم برای رسیدن به عدالت است... اگر نخواهید عدالت را به درستی اجرا کنید، احتیاج دارید به محاسبه‌ی عقلانی و به کار گرفتن خرد و علم در بخش‌های مختلف، تا بفهمید چه چیزی می‌تواند عدالت را برقرار کند و اعتدالی را که ما بنای زمین و زمان را براساس آن اعتدال خدادادی می‌دانیم و مظهرش در زندگی ما عدالت اجتماعی است، تامین کند.

از زاویه دیگر، به نظر می‌رسد که قید "عادلانه" در کلام مقام معظم رهبری ناظر به آرمان‌هایی است که جمهوری اسلامی ایران در پرونده هسته‌ای و فراتر از آن اصل استقلال و وجهه ضداستکباری خود دنبال می‌کند و قید "عاقلانه" معطوف به واقعیت‌های موجود در شرایط فعلی و آتی و هزینه و فایده‌هایی است که لازم است در دستیابی به منافع ملی و مصالح کشور مورد توجه قرار گیرد. از این رو، توافقی که مقید به عدالت و عقلانیت باشد هم در برگیرنده اهداف کلان و آرمان‌های انقلاب اسلامی است و هم اهداف و منافع ملی کشورمان را تامین می‌نماید.

(ب) ویژگی‌های توافقی عادلانه و عاقلانه

توافقنامه‌ای عادلانه و عاقلانه می‌باشد که حداقل دارای دو دسته مشخصه‌های زیر باشد:

اول - ویژگی‌های ایجابی:

۱- حق مشروع کشور در دستیابی به فناوری صلح‌آمیز هسته‌ای مطابق با قوانین موجود از جمله NPT تامین شود و حق ایران به عنوان استثناء در نظر گرفته نشود.

۱- در آموزه‌های دینی نیز به این موضوع اشاره شده است. چنانچه حضرت علی(ع) در وصف عاقل فرمود: «عاقل کسی است که هر چیز را در جای خود بنهد»، و در وصف عدالت نیز می‌فرماید: العدل یضع الامور مواضعها (نهج‌البلاغه، حکمت ۴۲۹).

- ۲- هزینه و فایده‌های توافق در چارچوب منافع ملی و با توجه به زمان حال و آینده صورت گیرد. به بیان دیگر قرارها و امتیازات مطروحه توجیه منطقی و عقلانی داشته باشد؛ به گونه‌ای که حق ایران در فناوری هسته‌ای، دستاوردها و حق پژوهش و توسعه آن پایمال نگردد.
- ۳- نیازهای عملی کشورمان در برخورداری از فناوری غنی سازی صنعتی (۱۹۰ هزار سو) تامین گردد. به عبارتی نتیجه قرار عادلانه و عاقلانه باید تامین‌کننده حقوق هسته‌ای کشور با تمام اشکال صلح آمیزش باشد.
- ۴- انعطاف‌ها در هر زمینه‌ای باید متوازن و متناسب باشد.
- ۵- عزتمندانه و بر اساس اصول حاکم بر سیاست خارجی کشورمان باشد.
- ۶- قرارهای پذیرفته شده در حد توان، ممکن الاجراء و عملی باشد.
- ۷- حاصل قرارها از ضمانت اجرایی بالایی برخوردار باشد و این اطمینان حاصل شود که در شرایط مکرر و فریبکاری صورت نگیرد.
- ۸- دارای چشم اندازی روشن و شفاف باشد و بر اساس نگاه آینده‌نگرانه و پیامدنگرانه صورت گیرد.
- ۹- نتیجه توافق باید در بردارنده رفع کامل تحریم‌های ظالمانه باشد.
- ۱۰- جدول تقویم زمانی توافق‌نامه معقول و عملیاتی باشد.
- ۱۱- در برگیرنده اعتماد بین المللی نسبت به بهره برداری صلح آمیز از انرژی هسته‌ای باشد.
- ۱۲- اهداف دو طرف را به طور نسبی برآورده سازد.

دوم- ویژگی‌های سلیبی:

- ۱- عاری بودن قرارها از هرگونه زیاده خواهی
- ۲- عدم خدشه و اختلال در استقلال کشور
- ۳- نپذیرفتن هرگونه تبعیض
- ۴- عدم وجود هر نوع فشار و اجبار برای تحلیل خواسته‌های خود به طرف مقابل
- ۵- نبود تهدید، اجبار، ارباب و اضطرار در پذیرش قرارها
- ۶- خارج نشدن موضوع اصلی مذاکرات و عدم پذیرش هر نوع موضوعات تحمیلی خارج از هسته‌ای
- ۷- وارد نشدن خدشه و خلل در ماهیت صلح آمیز هسته‌ای بر اثر انعطاف‌ها

ج) الزامات دستیابی به توافق عادلانه کدامند؟

دستیابی به چنین توافقنامه‌ای مستلزم رعایت قواعد و الزامات خاصی است که ذیلا به برخی از آنها اشاره می شود:

- ۱- تصمیمات در توافقنامه بر اساس شناخت کامل از نقاط قوت و ضعف، فرصت و تهدید باشد.
- ۲- مشکلات داخلی کشور زمینه ساز سوء استفاده طرف مقابل نباشد.
- ۳- اجماع ملی بر سر توافقنامه صورت گیرد.
- ۴- به خطوط قرمز تعیین شده پایبندی کامل صورت گیرد.

- ۵- از هر نوع اشتباه محاسباتی در برآورد هزینه و فایده‌ها پرهیز شود.
- ۶- تقویت و استحکام درونی قدرت و امید نبستن به قدرت های بیرونی.
- ۷- حصول اطمینان از اراده و توان عملیاتی طرف مقابل در اجرای توافقنامه.
- ۸- پرهیز از فضا سازی و جو روانی در داخل و خارج.
- ۹- پرهیز از تصمیمات ناشی از اشتباه محاسباتی.

(د) پیامدهای توافق ناعادلانه و غیر معقول

توافق ناعادلانه و غیر معقول زمانی است که خواسته‌های زیاده‌خواهانه غرب بویژه آمریکا بر قرارهای طرف ایرانی با وجود توان ایستادگی و برخورداری از قدرت مقابله در برابر آن تحمیل شود، یعنی به همان چیزی که بارها کاخ سفید و کنگره آمریکا از آن به توافق خوب تعبیر کرده‌اند، تن داده شود. در این صورت تفکر راهبردی و سناریونگر حکم می‌کند که برای شرایط نامطلوب هم آمادگی‌های لازم وجود داشته باشد. پیش شرط آمادگی‌ها، شناخت پیامدهای یک رفتار یا تصمیم یا رخداد است. لذا باید این سؤال راهبردی پرسیده شود که در صورت عدم دستیابی به توافق عادلانه و عاقلانه و یا قرارهای فاقد این دو عنصر اساسی، چه آثار و پیامدهای منفی برای کشور متصور است؟ بخشی از این آثار و پیامدها عبارتند از:

- ۱- پایمال شدن حق هسته‌ای ایران از طریق محروم سازی یا محدودسازی غیر معقولانه جمهوری اسلامی ایران از بخشی از حقوق هسته‌ای خود که این موضوع خود می‌تواند مانعی برای هر نوع توسعه و پیشرفت در ابعاد صلح آمیز فناوری هسته‌ای گردد.
- ۲- هدر رفتن هزینه‌ها و سرمایه‌گذاری‌های مادی و معنوی که در زمینه دستیابی به فناوری هسته‌ای انجام شده است.

- ۳- عدم برداشته شدن کامل و یکباره فشارهای سیاسی و تحریم‌های اقتصادی مربوط به برنامه هسته‌ای
- ۴- باقی ماندن بهانه جلوگیری از گریز هسته‌ای و ملاً حفظ شرایط اضطرار و امنیتی بودن فناوری هسته‌ای ایران در شکل محدود

- ۵- شکل‌گیری احساس سرخوردگی مردم از عدم تامین آرمانهای انقلاب و احساس ضعف از توانمندی‌های نظام در حل موضوع براساس منافع ملی
- ۶- تداوم زیاده‌خواهی‌های دشمنان انقلاب اسلامی بر اثر اعمال خواسته‌های خود در قرارهای انجام شده و تسری آن به سایر حوزه‌های چالشی
- ۷- شکسته شدن گفتمان مقاومت و الگوی عملی آن در ایستادگی برای تحقق حقوق هسته‌ای.

(ه) ملاحظات اساسی بحث

- ۱- اصل مذاکرات مطابق با نظرات رهبر معظم انقلاب مورد تایید قرار گیرد.
- ۲- به ایجاد چندصدایی در داخل کشور در مقابل غرب کمک نکند.

- ۳- افکار عمومی نسبت به وضعیت جدید و هر گونه سوءاستفاده توجیه شود.
- ۴- بر اهداف آمریکا که مدیریت افکار عمومی داخل کشور است، تاکید شود.
- ۵- به دیدگاه‌های مختلف اشاره و استنادات هر یک مورد بررسی قرار گیرد.
- ۶- در میان نگاه‌های جناحی و سیاسی صرفاً منفی و کاملاً مثبت به نگاه میانه‌ای اشاره شود که فراجناحی و به دنبال تامین مصالح نظام و منافع ملی کشور می‌باشد.
- ۷- در استدلال وضعیت نابسامان اقتصادی و کاهش قیمت نفت، به شرایط کشور و تجارب قبلی مثل دوران دفاع مقدس توجه شود.
- ۸- بر اصل مقاومت به عنوان تنها راهکار مقابله با استکبار تاکید شود.
- ۹- دیپلماسی عمومی به عنوان پشتوانه دیپلماسی عزت‌مند به کار گرفته شود.
- ۱۰- از هر گونه موضع‌گیری و سخن شتاب‌زده که پیام ضعف را منتقل و امید دشمن را نسبت به آثار تحریم تقویت کند و به اشتباه بیندازد، اجتناب گردد.